

УДК 725.826(477.25) + 72Риков

Амелія Шамраєва

МИСТЕЦТВОЗНАВЕЦЬ

**Архітектор В. М. Риков та будівля бігової альтанки
Київського іподрому на Печерську за документами
початку ХХ ст.**

Анотація. Присвячується 100-річчю проектування архітектором В. М. Риковим (1915–1916 рр.) головної будівлі Київського іподрому на Печерську – бігової альтанки. Розглянуто історію створення, будівництво та реконструкцію будівлі в комплексі видовищного культурного центру на початку ХХ ст. та його визначну роль у формуванні планувальної структури Києва. Дослідження публікується вперше.

Ключові слова: іподром на Печерську, бігова альтанка, реконструкція іподрому, архітектор В. М. Риков.

Постановка проблеми та її актуальність. Пропоноване дослідження – результат науково-дослідної роботи по даному об'єкту, виконаної у 2008 році фахівцями Українського державного науково-дослідного та проектного інституту «УкрНДПроекстреставрація», яка передбачала комплексні вишукування щодо пам'ятки архітектури і монументально-декоративного мистецтва (Охорон. № 54) (сьогодні споруда використовується Президією Української академії аграрних наук) – бігової альтанки Київського іподрому по вул. Суворова, 9.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Історія будівництва та особливості розпланування й формування території комплексу Київського іподрому, зокрема бігової альтанки на початку ХХ ст. у забудові кварталу центральної частини Печерська досі залишається майже недослідженою. Для вивчення хронології містобудівного та архітектурного розвитку об'єкта важливим джерелом є проектні графічні (картографічні) та ілюстративні матеріали. Під час пошукових робіт у державних архівах Києва були виявлені документи-рукописи початку ХХ ст. Саме вони, у співвідношенні з графічними ілюстраціями, та єдиною публікацією в газеті «Киевлянин» від 16 листопада 1915 року, дали змогу отримати інформацію щодо історії створення, будівництва та відкриття Київського іподрому на Печерську, виявити первісний проект-кресленник будівлі бігової альтанки іподрому архітектора В. М. Рикова, визначити її датування та подальші відновлення й ремонту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З друкованих видань стало відомо, що архітектор В. М. Риков склав проект головної будівлі Іподрому у

співавторстві з маловідомим скульптором Ф. П. Балавенським.

Однак пошуки в архівах Києва щодо подальшої реконструкції у 1935–1936 рр. бігової альтанки, не дали позитивних результатів. Тому обмежимось публікаціями з таких довоєнних журналів як «Соціалістичний Київ» (1935 р.) та «Архітектура Радянської України» (1940 р.), а також єдиним (виявленим автором) юридичним документом, а саме «Постановою Президії Київського обласного виконавчого комітету від 22.12.1935 р. № 18988 «Про передачу проектування реконструкції та розширення Київського іподрому професору Рикову В. М., як спеціалісту в цій справі та автору існуючого іподрому» [8, арк. 112].

В результаті опрацювання нових даних сформувалося досить повне уявлення про виникнення та будівництво у Києві такого видовищного об'єкта, як бігова альтанка Печерського іподрому.

Зазначення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Територія Печерського іподрому – це найцінніша в історико-культурному відношенні територія міста, йдеться про межі Старої Печерської фортеці (квартал об'єктів національного культурного надбання – Земляні укріплення цитаделі з bastіонами (1706–1720 рр.) (Охорон. № 867 1) та Арсеналу старого (1784–1801 рр.) (пам'ятка культурної спадщини по сучасній вулиці Івана Мазепи, 30 (Охорон. № 6). Сьогоднішні межі бігової альтанки іподрому проходять вздовж багатоповерхової забудови житлово-будівельного кооперативу «Плановик» по вулиці Суворова (арх. І. П. Шпара, 1975–1978 рр.). Варто зауважити, що вказана забудова виконана без врахування масштабності навколишнього середовища.

Територія Печерського іподрому відома за планами Києва упродовж XVIII–XIX ст., на підставі яких можна стверджувати про стабільність просторово-планувальної структури Печерська, територія якого досі залишається майже незмінною. На початку XIX ст. Печерськ офіційно значився як перша частина Києва та як військово-адміністративний центр міста. Тут зосередилися військові та цивільні заклади: гостинний дім, інженерний дім, артилерійські казарми, безліч різночасових будівель, Києво-Печерська і Звіринецька фортеці, соборні храми, монастирі, Лютеранська кірха, Римо-католицький костел – все це разом з численними будівлями створювало вражаючий архітектурний антураж.

Бігова альтанка – це єдина будівля, що дійшла до нашого часу від назавжди втраченого видовищного культурного центру на Печерську початку XX ст.

Мета дослідження полягає в забезпеченні збереження пам'ятки культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Вважають, що офіційно кінний спорт у Києві було визнано в 1867 році [7, арк. 81], коли було створене «Київське товариство випробувань коней». Перед товариством ставилося питання розвитку та покращення вітчизняного рисистого кіннозаводства. З цією метою товариству надавалося право споруджувати іподроми, придбавати у власність рухоме і нерухоме майно, а також влаштовувати змагання, виставки і закупляти

рисистих продуктивних коней для підтримки приватного кіннозаводства [5, арк. 6–6 зв.].

10 липня 1906 року Товариство отримало дозвіл на будівництво «Головної трибуни на іподромі в Києві, за проектом архітектора Олександра Рамуальдовича Хойнацького» [9, арк. 1–2]. Цей проект був розглянутий Будівельним відділенням Київського губернського правління і 18 липня того ж року був погоджений до будівництва, але не на Печерську, а на території «табірного поля на Сирці» в Києві [6, арк. 93].

У 1904 році МВС затверджує статут товариства [15, арк. 7, 9], яке отримує нову назву – «Південно-Західне товариство заохочення рисистого кіннозаводства в Києві» [5, арк. 82].

1 вересня 1911 року російський імператор Микола II, перебуваючи в Києві, вперше побажав відвідати іподром Товариства і побачити розіграш спеціального призу на честь відвідин «Його Величності» м. Києва [7, арк. 82 зв.].

13 лютого 1912 року імператор Микола II вдруге відвідав іподром на Печерську в Києві, а 15 лютого на честь його «заслуг перед Вітчизною» Товариство урочисто отримало почесний кінний титул – «Імператорський», про що було повідомлено в Міністерство юстиції, а також для публікації цієї звістки в «Зібранні законів і розпоряджень Уряду» [5, арк. 84].

На «Перспективному плані м. Києва» 1911 року по червоній лінії в центрі Суворовської вулиці на Печерську вперше позначено будівлю (під № 83) як «Іподром (Трибуна) Імператорського ... товариства ...». На плані в межах півкола незабудованого поля іподрому показано трибуну, яка являє собою одноповерхову дерев'яну споруду під залізним зеленим дахом в класичному стилі. Фасад трибуни ідентично відтворює (як типовий) фасадний проект головної трибуни іподрому в Києві – на Сирці 1906 року (автор – архітектор О. Р. Хойнацький).

У 1915 році Південно-Західне товариство планувало замість існуючої на вулиці Суворовській ветхій дерев'яної споруди трибуни, яка не відповідала вимогам європейського іподрому, спорудити на Печерську в Києві капітальний двоповерховий будинок трибуни і замовило київському провідному архітекторові В. М. Рикову скласти відповідний проект.

Проект будинку іподрому як «Будівлі кам'яної двоповерхової з підвалом, альтанки на іподромі ... в Києві» датований 17–22 липнем 1915 року, кресленики виконані на синьці за факсимільним підписом його автора – архітектора Валеріана Микитовича Рикова (? 1874–5.03.1942 рр.) [4, с. 324]. Це була одна з багатьох його реалізованих архітектурних споруд у Києві та 25-й за рахунком визначний творчий проект. Ім'я 41-річного зрілого майстра, автора численних архітектурних споруд і громадських та житлових будинків на той час було відоме серед провідних архітекторів та інженерів у багатьох містах Радянської України.

І лише об'єкт – Київський іподром на Печерську, спроектований ним 14 липня 1915–1916 роках – своїм масштабом та монументально-скульптурним оформленням, викликав здивування серед громадян.

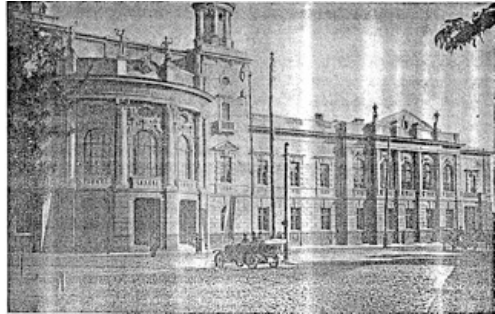
З часу своєї появи будівля стала пам'яткою-символом радянської епохи, часу перших п'ятирічок і здійснення генеральних планів реконструкції Києва (1935–1936 рр.). До цього проекту додано «План ділянки (казенного Військово-Інженерного відомства під № 388 зданої в безкоштовне орендне використання на 36 років Імператорському Південно-Західному товариству під іподром з показанням місця розташування проектованої кам'яної двоповерхової з підвалом альтанки від 14 липня 1915 р., на території Фортеці-складу в Києві» [10, арк. 1].

Будівельне відділення, розглянувши поданий проект, визнало його задовільним і узгодженим з губернським інженером (архітектором) В. А. Безсмертним [4, с. 26] та губернським архітектором В. П. Моцком, які 16 червня 1915 року одногослосно вирішили означений проект «утвердить» [10, арк. 1].

Про початок спорудження нової бігової альтанки на Печерську газета «Киевлянин», 16 листопада 1915 року опублікувала сенсаційне повідомлення, а саме: «Вчера (тобто 15 листопада 1915 р. – А. Ш.) в 1 час дня на Печерском ипподроме состоялась закладка новой беговой беседки Императорского Юго-Западного общества ... новая беседка сооружается кирпичная, двухэтажная, обширная, с подвальным помещением. Новое здание, исчисленное по смете в 180.000 рублей, предполагают закончить вчерне к открытию будущего летнего сезона бегов, т.е. к середине мая 1916 года» [1]. Огляд закінчення будівництва відбувся 25 травня 1916 р. (іл. 1). В результаті цього огляду було складено акт, датований 28 травня 1916 року, де йшлося про те, що «При осмотре оказалось, что лестницы, ведущие в башни сделаны деревянные, работы по зданию ещё оканчиваются и что препятствий к открытию не встречаются, с тем, чтобы при боковых лестницах были сделаны железные перила вместо деревянных...». Вищезазначений акт підписав виконавач обов'язків губернського архітектора – архітектор В. Моцк [10, с. 14–19].

Однак, так трапилося, що у 1920 році «пожежею було знищено внутрішню частину цієї будівлі» [13, арк. 2–6]. А в зв'язку з сезоном випробувань скакових коней у 1923 році Київське губернське земське управління розпочало роботи з

відновлення Печерського іподрому. На 1 червня 1923 року було споруджено цегляну огорожу альтанки з 61 прогоном. Ремонту підлягали: підлога, стелі тощо [15, арк. 111–111 зв., 115, 143, 166–169, 173–193]. Того ж року автор Печерського іподрому архітектор В. М. Риков, обстеживши трибуни, вважав

Іл. 1. Київський іподром на Печерську.
Фрагмент. Головний вхід і боковий ризаліт.
[18, с. 9]. 1916

Лл. 2. Київський іподром. Проект реконструкції.
Арх. В. М. Риков. [19, С. 9]. 1935

кінних змагань [12, арк. 3–26]. Таким чином, упродовж 1931–1932 рр. були відновлені дах і частина верхнього перекриття будівлі іподрому, а міжповерхові перекриття залишилися невідновленими [11, арк. 51].

Одночасно у постановах українського уряду йшлося про реконструкцію Київського державного іподрому на Печерську [13, арк. 2], і завдання полягало в тому, щоб він нічим не поступався перед кращими європейськими іподромами. Восени 1934 року ЦК КП(б)У виконав рішення «Про передачу проектування реконструкції та розширення Київського іподрому професору Рикову В. М., як спеціалісту в цій справі та автору первісного існуючого іподрому» [14, арк. 1]. Передбачалося повне відновлення будівлі з розширенням її та спорудженням залізобетонних трибун на 1.725 місць (сидячих). Виконуючи доручене завдання, архітектор В. М. Риков розробив проект реконструкції Київського іподрому, який передбачав часткове розширення головної будівлі, будівництво залізобетонних трибун на 1.700 сидячих місць, спорудження 3-х нових стаєнь на 120 коней та господарських приміщень до

Лл. 3. Схема земельної ділянки Київського іподрому на Печерську в межах заводу «Арсенал» – вулиця Микільської (тепер вул. І.Мазепа) та Урбановича (тепер вул. Суворова). Інженер (?). Ткаченко. [20]. 1944

за можливе «подальший ремонт зазначеної будівлі та розширення ділянки іподрому за рахунок городів, площа яких складала частину іподрому» [16, арк. 7 зв.–8, 30–30 зв., 74]. Роботи з відновлення іподрому продовжувались аж до 1928 року до відкриття

них, а також мінімальні витрати на благоустрій території. Вартість робіт становила 1.900 тис. руб. При розгляданні Наркомземом УРСР проект реконструкції Іподрому був затверджений (іл. 2), але за відсутністю коштів, Наркомзем СРСР дав дозвіл тільки на відновлення головної будівлі і будівництво трибун. Так, постановою Наркомзему СРСР від 23.05.1935 року за № 12 була затверджена проектно-кошторисна документація з реконструкції Київського іподрому, загальною вартістю 1.217.137 руб. [13, арк. 2–4]. Реконструкція Київського іподрому мала перетворити цей видовищний

об'єкт на найкращий у Союзі, тому площу Іподрому було розширено у межах вулиць Микільської (тепер Івана Мазепи) та Урбановича і заводу «Арсенал» (іл. 3) [8, арк. 115]. Загальна земельна ділянка іподрому становила 13,85 га. Тут були збудовані зразкові, за останнім словом техніки стайні, склади для фуражу, манежі, каретна майстерня, ветеринарна станція, а також житлові будинки для персоналу на 450 осіб. Особливу увагу було приділено зовнішньому архітектурному оформленню Іподрому, зокрема головної її будівлі. Будівельні роботи здійснювалось під керівництвом інженера Є.А.Пріцкера; консультантом робіт був інженер-архітектор (?). Брансбург. Архітектура й стиль будівлі залишалися без змін, і лише доповнювалися фігурами на спортивну тематику, монументальними арками біля вестибюлів та гарно оформленою огорожею, яка закінчувалася скульптурною композицією «Жокей на колісниці». Загальна орієнтовна вартість реконструкції Іподрому становила 4.827.000 крб. [3, с. 12–13].

У повоєнні роки Київський іподром відновив свою діяльність. Проте, за генеральним планом реконструкції та розширення Києва міськвиконком та Рада Міністрів УРСР 27.12.1955 рр. запропонували на території Київського іподрому будівництво стадіону та спортивних споруд для заводу «Арсенал». «Ця територія, вважали, найбільш підходила для будівництва стадіону, знаходилась біля заводу, в центрі Печерського району ...» [8, арк. 108, 110–112], а перейменованій тоді вже Республіканський іподром переведено було з Печерська на Виставку досягнень народного господарства УРСР (на проспекті 40-річчя Жовтня, 140) [2, с. 561, 230]. Згодом, у 1975–1978 рр., решта території, яка належала попередньому іподрому на вул. Суворова, 9, була забудована багатопверховими житловими будинками.

Головні висновки. Таким чином, на підставі вищезазначеного дослідження об'єкта, центральну частину будівлі Іподрому в Києві на Печерську збудовано за проектом архітектора В. М. Рикова, оздоблення виконане скульптором Ф.П.Балавенським (1915–1916 рр.) у стилі італійського відродження.

Упродовж 1931–1932 рр. було відновлено після пожежі 1920 р. дах споруди та частину верхнього перекриття, а міжповерхові перекриття залишилися невідновленими. У 1934 році, у зв'язку з перенесенням столиці України до Києва, постановою Українського уряду, розробку проекту відновлення й реконструкції Іподрому було доручено Київській архітектурній майстерні під керівництвом професора архітектури В. М. Рикова. Розроблений проект передбачав повне відновлення будівлі з розширенням її та влаштуванням залізобетонних трибун на 1725 місць (сидячих). У 1935–1936 рр., згідно з проектом прибудовано бокові крила в стилі еkleктики з формами, які притаманні стилю ренесансу, – рустування, поверхових ордерів, видимих балконів, наличників вікон, горельєфів тощо.

Водночас Іподром на Печерську був «видовищним культурним містечком» кінноспортивних змагань і відіграв важливу містобудівну роль у становленні міського центру Києва.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути корисними для фахівців архітектурної справи, реставраторів, студентів-архітекторів, а також для мистецтвознавців та шанувальників історії Києва.

1. *Закладка* беговой беседки // Газета «Киевлянин» 16 ноября 1915, 316. (Надано О.Г. Мокроусовою).
2. *Київ*. Енциклопедичний довідник // За редакцією А. В. Кудрицького. – К., Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1981.
3. *Соломонов М.* Київський іподром буде кращим в Союзі. // Соціалістичний Київ, 1935, № 1.
4. *Тимофієнко В. І.* Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть. // Біографічний довідник. К. : НДГТІАМ, 1999.
5. *ЦДІАК У*, ф.442, оп. 640, спр. 120.
6. *Там само*, оп. 665, спр. 14.
7. *Там само*, спр. 120.
8. *ЦДАВОВУУ*, ф. Р-2, оп. 7, спр. 2549.
9. *ДАКО*, ф. 1, оп. 242, спр. 192.
10. *Там само*, оп. 251, спр. 212.
11. *Там само*, ф. Р-112, оп. 1, спр. 2525.
12. *Там само*, ф. Р-353, оп. 1, спр. 3288.
13. *ДАМК*, ф. Р-1, оп. 1, спр. 7607.
14. *Там само*, спр. 7842.
15. *Там само*, ф. Р-349, оп. 1, спр. 1881.
16. *Там само*, спр. 1884.
17. *Вулиці Києва*. Довідник. За редакцією А. В. Кудрицького. К. : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1995.
18. *Архітектура* Радянської України, К., 1940, № 3, с. 9.
19. *Там само*.
20. *ЦДАВОВУУ*, ф. Р-2, оп. 7, спр. 2549, арк. 115.

Умовні скорочення:

ЦДІАК У – Центральний державний історичний архів України в м. Києві.

ЦДАВОВУУ – Центральний державний архів Вищих органів влади та Управління України.

ДАКО – Державний архів Київської області.

ДАМК – Державний архів міста Києва.

Архітектор В. Н. Рыков и здание беговой альтанки Киевского ипподрома в Киеве на Печерске по документам начала XX в.

Амелия Шамраева

Аннотация. Посвящается 100-летию проектирования главного здания Киевского ипподрома на Печерске архитектора В. Н. Рыкова (1915–1916 гг.). Рассматривается история создания, строительство и реконструкция здания в комплексе зрелищного культурного центра в начале XX в. и значительная роль его в формировании планировочной структуры Киева. Исследование публикуется впервые.

Ключевые слова: ипподром на Печерске, беговая альтанка, реконструкция ипподрома, архитектор В. Н. Рыков.

**Architect V. M. Rykov and his building of
unning altanka of Kievan ippodrome in Kyiv at
Pechersk according to documents of early twentieth century**

Amelia Shamraeva

Annotation. Beginning of Twentieth century is an epoch of creative inspiration, epoch of town-planning formation, among which an important place holds construction of edifice with spectacular plan-hippodromes. Hippodrome was successfully planning and in an architectural meaning were elite for imperial Russia of those days. There were three hippodromes in Kyiv at that time: on the Lukyanovka, on the Sirce and on the Pechersk. However, the most prominent building was Pecherskiy hippodrome, the author of which was the famous Kyiv architect, professor, engineer-builder Valerian Mikitovich Rykov (1874–25.03.1942). The name of 41-years-old mature master, author of many architectural buildings and numerous public and dwellings houses, known at that time by leading architects and engineers in many towns of Soviet Ukraine. And only an object of Kyiv hippodrome on the Pechersk, projected by him on July, 14 in 1915–1916 years as «Project of two-storied stone building, with basement, arbour on racetrack of Emperor's South West society of encouragement of trotting horse-breeding in Kyiv» in a co-author with a sculptor Fedir Petrovich Balavensky (1864–1943 years), caused a surprise to its citizens and their entertainments and certified his customer about an enormous capital – Emperor's South West society of encouragement of trotting horse-breeding. Since then this building became sight-symbol of soviet epoch, the time of the first five-year plan and realization of master plans of Kyiv reconstruction in 1935–1936 years.

Project of House of hippodrome as “tone building with basement, arbor on racetrack of Emperor's South West society of encouragement of trotting horse-breeding in Kyiv”, dated 17–22 of July 1915 years, the facsimile signature of his author an architect V. M. Rykov.

CK of KP (b)U in autumn, 1934, were executed Decision about renewal and reconstruction of Kievan hippodrome. On implementation of Decision by an architect V. M. Rykov was a project of reconstruction of Kiev an hippodrome.

The first stage of building completed in summer 1935, and in 1936 was carried out the second part.

Exceptional attention spared to external architectural formalization of hippodrome, in particular to its main building on the fasade project of the House of hippodrome by author of the project – architect V. M. Rykov.

Architecture and building style corresponds its part, which was saved to the reconstruction, and was complemented by figures on a sports topics.

Thus, the only saved House of Hippodrome on the 9, Suvorova street was the integral part of huge equestrian complex in Pechersk of early twentieth century, which meets the requirements of the European racecourse and played an important role in creating urban city center of Kyiv.

Key words: Hippodrome at Pechersk, running altanka, recovery and reconstruction of the the Hippodrome, architect V. N. Rykov.